

Др НОВИЦА РАКОЧЕВИЋ

ОДНОСИ ЦРНЕ ГОРЕ И АУСТРО-УГАРСКЕ 1777-1914.

До првих званичних контаката Црне Горе с Аустријом дошло је крајем 80-тих година XVIII вијека. Иницијатива је пошла са црногорске стране: пошто није могла обезбиједити заштиту Русије, Црна Гора се морала обратити Аустрији.

Крајем 1777. године гувернадур Црне Горе Јован Радоњић шаље у Беч свог изасланика да испита да ли би аустријска царица Марија Терезија била вољна да прими неколико црногорских првака који би дошли да јој се поклоне и замоле за њену моћну заштиту Црној Гори. Државни канцелар Кауниц саслушао је црногорског делегата 8. XII 1777. и о томе сину и савладару Марије Терезије Јосифу II поднио опширан извјештај. Канцелар је обратио посебну пажњу на важну чињеницу да Црногорци као и друга српска и албанска племена под турском влашћу могу бити царском дому од највеће користи за даље аустријске интересе на Балкану. Од тада ће се Црна Гора стално налазити у интересној сфери Аустрије — касније Аустро-Угарске.

С прољећа 1779. године црногорска делегација посјећује Беч. Циљ те посјете, колико се може видјети из три документа, био је да Аустрија узме Црну Гору у заштиту, јер се она тада налазила у тешком положају. Међутим, аустријски двор и његови савјетници нијесу прихватили све предлоге и црногорским делегатима је одговорено да ће у Црну Гору поћи једна мисија да на лицу мјеста испита ситуацију, па ће тек онда моћи приступити дефинитивним преговорима на основу којих би се могла донијети царска одлука о аустријској заштити Црне Горе. Али, скоро двије године чекаће Црногорци да дође то царско изасланство.

Прва аустријска мисија кренула је из Беча у Црну Гору почетком новембра 1781. године. Та мисија није донијела много користи ни Црној Гори ни Аустрији. Све се завршило на царевом обећању да ће се Аустрија заузети на Порти за Црногорце и друге хришћане ако буду „неправедно” од Турака угњетавани.

Аустрија ће се поново заинтересовати за Црну Гору у току њеног рата са Турском 1788 — 1791. године. Тада је Аустрија имала савез с Русијом. Обје државе су настојале да против Турске покрену балканске хришћане, па у тим плановима нијесу заборавили на скадарског Махмуд-пашу Бушатлију, који је био царски одметник.

Аустријска мисија долази у Црну Гору у марту 1788. године. Она је свим силама радила да у Црној Гори придобије што више људи за интересе Аустрије. На Цетиње је упућено и аустријско одјељење од 100 војника. Међутим, и поред те велике активности, аустријска мисија је морала са жаљењем да констатује да су Црногорци за Русе „без дуката и икаквог мита”. Пошто није постигла резултате које је жељела, аустријска мисија крајем љета или почетком јесени 1788. године заједно са одјељењем војника напушта Црну Гору. Тако је пропала намјера Беча да помоћу Црногораца и Махмуд-паше Бушатлије оствари своје интересе у овом дијелу Балкана. И даљи покушаји Аустрије да у Црној Гори оствари свој уплив остаће без успјеха.

Француска буржоаска револуција 1789. године имаће одраза и на историју југословенских народа. Французи ће 12. маја 1797. године заузети Венецију, а то је био крај Млетачке републике, која је држала југословенску обалу Јадранског мора, па и Боку Которску. Бока ће доћи прво у посјед Аустрије, затим Наполеонове Француске, па ће одлуком Бечког конгреса 1815. године прећи у „трајно власништво” Аустрије, гдје ће остати до њеног коначног слома у јесен 1918. Уласком у Боку Которску Аустрија постаје сусјед Црне Горе.

Већ од првог дана тога сусједства долазиће до размирица и неспоразума између црногорског владара митрополита Петра I и аустријских власти у окупираној Боки. Аустријске власти већ од почетка настоје да одстране сваки утицај Црногораца и владике Петра на тамошње српско становништво. Аустрија ће великих тешкоћа правити и владици Петру II Његошу, који ће бити принуђен да јој коначно препусти и манастире Стањевиће и Маине.

Формирана је била и комисија за разграничења, која је почела рад 26. IX 1837. Од самог почетка рада на повлачењу границе чешће је долазило до неспоразума, а у августу 1838. године на граници према Паштровићима и до сукоба између аустријских војника и Црногораца. Комисија је прекинула рад, али га је касније наставила. Послије прекида у више махова,

коначно је између Црне Горе и Аустрије утврђена граница крајем јула 1841. год.

У настојању да обезбиједи своје интересе у Црној Гори, Аустрија ће се сукобити са интересима Русије у том дијелу Балкана. То се запажа од оног историјског тренутка када у Црној Гори почиње изградња државне организације уз апсолутни ослонац на Русију. Као камен међаш тога сукоба може се узети 1837. година, када Његош спроводи у Црној Гори реформу организације власти и када долази до отвореног ангажовања Русије у пословима Црне Горе. Од тада па до краја своје државне самосталности Црна Гора ће се стално налазити у домену опречности интереса Русије и Аустрије, а од 1867. Аустро-Угарске. Црногорцима је, у непрекидној и тешкој борби с Турском, био потребан моћан заштитник који ће их помагати војнички, дипломатски и материјално. А такав заштитник, по њиховом схватању, била је словенска и православна Русија. Зато Аустрији (Аустро-Угарској) неће никада поћи за руком да из Црне Горе истисне руски утицај.

Послије револуционарне 1848 — 1849. године, која је потресла темеље аустријској монархији, њени владајући кругови стално се плаше револуционарних покрета у сусједним земљама. Зато су аустријски (односно аустроугарски) владајући кругови гледали на политику Црне Горе у сусједним областима са великом сумњом и подозрењем. Они су добро знали да устанички покрет у Херцеговини (против Турске) не би био могућ без ослонаца на Црну Гору и њене помоћи. Пошто је Црна Гора увијек била спремна на изазивање буна и устанка у околини, њени интереси нијесу могли бити идентични са интересима Аустро-Угарске. Ова је била против изласка Црне Горе на море и против њеног територијалног ширења на рачун Херцеговине, па је зато била увијек спремна да Црној Гори прави разноврсне тешкоће.

Додуше, Аустрија је знала да Црној Гори учини понекад и неку корист, као што је то био случај 1853. године. Црна Гора се те године у рату с Турском била нашла у критичној ситуацији. Мисијом аустријског грофа Лајнингена у Цариграду и демонстрацијом аустријске војске на Уни окончан је овај рат и тиме је Црна Гора спасена.

Стални циљ Аустрије био је: ако већ не може обезбиједити свој утицај у Црној Гори, бар је задржати од активности у сусједним областима. Аустријски делегат у комисији за разграничење Црне Горе с Турском 1858/1859. прави зато Црној Гори велике сметње. Аустрија доводи у Котор црногорске емигранте, противнике књаза Данила, даје им специјалног инструктора, снабдијева их новцем и другим потребама. По свој прилици, поједине аустријске службе умијешане су и у убиство књаза Данила у Котору 1860. године.

Аустрија наставља политику притиска према Црној Гори и у почетку владавине књаза Николе. За вријеме устанка у Херцеговини 1861. године, Беч се залаже код Црне Горе да дјелује у смислу умирења устанка, а крајем исте године Аустрија предузима енергичне кораке у циљу ангажовања европских сила на умирење херцеговачког устанка, окривљујући Црну Гору за изазивање нереди. Аустрија није била доброг расположења према Црној Гори ни у вријеме њеног тешког рата са Турском 1862. године. Сопствени интереси налагали су јој да према Турској задржи коректан став.

Црна Гора је у XIX вијеку имала два опасна непријатеља: Турску и Аустрију. Непријатељство Аустрије (Аустро-Угарске) испољавало се према Црној Гори, мање или више, у свакој прилици. Аустроугарски притисак је био многостран. Он се није задовољавао само војничким и политичким мјерама. Много је тежи био економски притисак, коме је Аустрија прибјегавала кад год је то одговарало њеном политичком курсу.

У току великог рата Црне Горе и Србије против Турске 1876 — 1878. године, Аустро-Угарска је, свјесна своје снаге, овим дјевма државама ставила до знања да морају дићи руке од Босне и Херцеговине, као и од продора у Новопазарски Санџак. Одбацивањем од Херцеговине и недозвољавањем операција према Новопазарском Санџаку, Аустро-Угарска је Црну Гору упућивала на југ — са очигледном жељом да се Црногорци тамо сударе с Албанцима и тако се још више продуби непријатељство између ова два сусједна народа.

Аустро-Угарска је на Берлинском конгресу, уз подршку Њемачке и Енглеске, а под изговором завођења реда, добила право да окупира Босну и Херцеговину. Новопазарски Санџак је и даље остављен у посјед Турске, да би и даље служио развијању Црне Горе и Србије. Да би што боље обезбиједила своје интересе, Аустро-Угарска је добила право да на територији Санџака: у Пљевљима, Пријепољу и Прибоју држи своје гарнизоне. Аустро-Угарска је Црној Гори наметнула 29. члан Берлинског уговора, по коме је добила право војне и санитарне контроле у барском пристаништу, које Црна Гора није смјела претворити у ратно, нити у њему држати ратну флоту, нити без споразума с Аустро-Угарском у приморском подручју градити путеве.

Због потребе за новим тржиштима, за новом подјелом колонија и интересних сфера, од почетка XX вијека све се више заостравају односи међу великим европским државама, а то се рефлектује и на Балканском полуострву. С друге стране, на Балкану снажно јачају националноослободилачки покрети поробљених народа у Турској империји, који осим националног имају и социјални карактер. Балканске државе (Црна Гора, Србија, Бугарска и Грчка) појачавају активност за ослобођење

неослобођеног дијела балканских народа, а тиме и за проширење државних граница.

Циљ великих сила био је да спречавањем националног ослобођења још неослобођених балканских народа продуже вијек Турској империји, већ одавно зрелој за распадање.

Аустро-Угарска и Русија су искористиле македонски устанак 1903. године да се још активније умијешају у турске балканске послове. У Мирџштегу је 2. октобра 1903. год. између Аустро-Угарске и Русије постигнут споразум како о реформама у Македонији тако и о њиховој политици на Балкану уопште. Циљ споразума, који је саопштен и другим великим силама, био је продужавање живота трулој Турској империји и одржавање status-quoа на Балкану. Балканске државе, највише заинтересоване за судбину Турске на Балкану, нијесу ни консултоване.

Црна Гора се у јесен 1903. године јако плаши Аустро-Угарске — да се под изговором завођења реда у појединим дјеловима европске Турске не умијеша у балканске послове. Тај страх је тим већи што је Русија, стара заштитница Црне Горе, била заузета на Далеком истоку, а у фебруару 1904. године Јапан ће јој и објавити рат.

Пошто се Црна Гора једном трећином своје територије граничила с Аустро-Угарском, на дневни ред двају сусједа сваки дан се постављало и рјешавање конкретних питања, о којима се није могло увијек постићи брза и потпуна сагласност.

У првој половини 1904. године вођени су преговори о закључењу уговора о међусобном изручењу криваца. Црногорска влада, наиме, није хтјела прихватити аустроугарски предлог да се уговор односи и на кривце из Босне и Херцеговине. Она је у томе заузела одлучан став: Босна и Херцеговина припадају Турској а не Аустро-Угарској, иако је она одлуком Берлинског конгреса добила мандат да их окупира под изговором завођења реда; према томе, становници тих територија су турски држављани, и зато Црна Гора нема законског ослонаца да их изручује Аустро-Угарској. Аустро-Угарска је била веома заинтересована, и то првенствено из политичких разлога, да Црна Гора прихвати њен предлог уговора, јер би тиме признала да су Босна и Херцеговина аустроугарске земље. Питање потписивања уговора „о екстрадицији злочинаца“ било је актуелно и у 1905. години. Црногорски министар спољних послова војвода Гавро Вуковић два пута је у мају 1905. писмено саопштио аустроугарском посланику да Црна Гора не може прихватити да новим уговором буду обухваћени грађани Босне и Херцеговине.

Од средине 1904. године ширене су вијести да књаз Никола настоји да се приближи Аустро-Угарској. Постоје знаци да су у књажевој спољној политици заиста биле настале извјесне промјене. Томе је главни разлог био неуспјех Русије у

рату са Јапаном. Од краја 1904. године књаз Никола почиње да лавира између Русије и Аустро-Угарске, али у том лавирању неће учинити ни један потез који би довео до економске и политичке потчињености Црне Горе Аустро-Угарској или би ишао на штету државних интереса српског и других југословенских народа.

Почетком 1908. године у односима између Црне Горе и Аустро-Угарске постаје актуелно и тзв. „жељезничко питање”. Аустро-Угарска је, наиме, покренула питање изградње пруге преко једног дијела црногорске територије. То је право она заснивала на 29. члану Берлинског уговора, по ком се Црна Гора имала споразумјети с Аустро-Угарском за изградњу једног пута и жељезнице преко нове црногорске територије. (Под новом црногорском територијом подразумијева се она територија добијена одлуком Берлинског конгреса.) Аустроугарске комбинације о изградњи жељезничких пруга преко црногорске територије подстакнуте су и концесијама које је Црна Гора дала италијанском капиталу за коришћење монопола дувана, као и преговорима између Црне Горе и Италије да италијански капитал изгради жељезничку пругу Бар — Вирпазар и лукв Бар.

Међутим, изградња пруге није била само ствар Црне Горе и Аустро-Угарске, него је то била ствар и других сила заинтересованих за црногорско и албанско подручје, а у првом реду Русије и Италије. Аустро-Угарска, међутим, не одустаје од својих намера.

Послије експозеа министра спољних послова Ерентала јануара 1908. године, Аустро-Угарска је повела кампању ради остваривања својих намера. Црној Гори је упућен пре мемориј којим се она упозорава да Аустро-Угарска на основу 29. члана Берлинског уговора има право да о свом трошку сагради и одржава жељезничку пругу која ће ићи црногорским приморјем преко Бара и Улциња на Скадар или неко друго мјесто у Албанији које ће Аустро-Угарска изабрати према потреби промета. Жељезничка пруга не би била црногорска, јер Црна Гора ни од путника ни од робе не би могла наплаћивати никакве царине, порезе и таксе, нити вршити прегледе. Аустро-Угарска би одржавала пут и жељезницу. Она би задржала право да на пружу поставља и своје чиновнике, чији број не би био већи од броја у нормалним приликама, на сличним пругама у Аустро-Угарској. А Црна Гора се има обавезати да обезбиједи на жељезници сваку сигурност као и на другим црногорским путевима. Из експозеа и пре меморија јасно се виде намере Аустро-Угарске: 1) обезбиједити што бржу и што лакшу везу с Албанијом; 2) одвојити Црну Гору од Приморја; 3) економски, а тиме и политички, Црну Гору потчинити своје утицају. Изградња пруге, како ове у приморју тако евентуално и оне од аустроугарске до црногорско-турске границе, за Монархију је имала првенствено стратегијско-политички значај. Евентуално оства-

рење тих намјера ограничило би суверенитет Црне Горе. Настојање Аустро-Угарске да изгради те двије пруге — једну црногорским приморјем на Скадар, иако су најважнија далматинска пристаништа на Јадранском мору била без жељезничке везе, а другу преко турске територије новопазарског Санџака, да повеже Босну са Косовом и Македонијом — имало је за циљ да се са двије стране приближи Црној Гори. То би био увод, како каже историчар Ђоровић, у непосредније политичке, а врло вјероватно и војне акције, пошто „опасана са две стране аустројским жељезничким пругама, Црна Гора долазила је у опасност да остане потпуно у аустројском загрљају”. За Црну Гору такав предлог није био прихватљив. Књаз Никола је изашао са својим предлогом: да пругу гради Црна Гора, а Аустро-Угарска да јој пружи финансијску помоћ.

Црна Гора је одбила аустроугарски предлог, позивајући се такође на 29. члан Берлинског уговора. Но, Аустро-Угарска ће још за извјесно вријеме покретати питање градње пруге у приморју. Она је предлагала нове варијанте, а за неке од њих је била заинтересована и једна група аустроугарских капиталиста. Они су предлагали да пругу граде до Подгорице, па чак до Цетиња, али су ипак постављали један услов: да се градитељима препусти избор жељезничке линије, као и луке на коју би жељезница излазила, а највјероватније је та лука имала бити аустроугарска, и то Котор и Будва.

Крајем јуна 1908. године Аустро-Угарска преко свога војног агента у Црној Гори поново покреће питање изградње жељезничке пруге. Предложила је градњу пруге Вир-Пазар — Никшић, која би се касније спојила са Пљевљима или са босанском жељезницом преко Требиња. Аустро-Угарска је изразила спремност да гради жељезницу Котор — Цетиње (већ смо поменули да је италијански капитал градио жељезницу уског колосијека Бар — Вирпазар). Оба су предлога одбијена.

Предлози о градњи жељезничких пруга које је Аустро-Угарска нудила Црној Гори саставни су дио њене империјалистичке политике на Балкану на почетку XX вијека. Они су у првом реду имали стратегијски циљ: да се Аустро-Угарска преко црногорске територије жељезницом повеже с Албанијом и тиме олакша економско и политичко потчињавање Црне Горе својим интересима. Предлози ови стоје у тијесној вези са већ онда у Бечу донесеном чврстом одлуком о анексији Босне и Херцеговине.

Књаз Никола је 19. XII 1905. „даровао” Црној Гори октроистани устав, који без обзира на своје велике мањкавости има крупан значај у црногорској политичкој историји. Аустроугарски државни, дипломатски и војни кругови будно прате политичка збивања у Црној Гори. Аустро-Угарска је била највећи непријатељ зближења и уједињења Црне Горе и Србије и стварања једне јаке српске државе која би спријечила њене

империјалистичке планове продора на исток. Зато је константни задатак њене спољне политике био да, користећи династичке супротности и ривалство између црногорске и србијанске династије око превласти у српском народу, што више продуби јаз између Црне Горе и Србије. Своју активност на том плану Аустро-Угарска је могла развити само код црногорског двора, код кога је постојао велики страх од угледа Србије, који је послје мајског преврата 1903. године порастао како код југословенских народа тако у Европи уопште. Аустро-Угарска ће у вријеме уставних и политичких борби у Црној Гори 1905 — 1914. године улагати напоре да црногорски либерални грађански покрет и политичку активност црногорских студената и емиграната прикаже као агентуре србијанске владе и двора и тиме што више заплаши црногорски двор и покуша везати га за свој брод.

Због распуштања Народне скупштине изабране за период 1906 — 1910. године (од стране књаза Николе) у јулу 1907. године, забране рада тек основаној Народној странци, прогона њених присталица, забране листа „Народна мисао” и рушења његове штампарије, неколико црногорских студената и емиграната у Београду, дошло је на идеју да набаве и пошаљу у Црну Гору бомбе. Те бомбе (15 комада) открила је црногорска полиција.

Црногорска полиција је била обавештена да се поједина лица умјешана у аферу с бомбама налазе на аустријској територији, у Боки Которској, па је Министарство иностраних послова преко аустроугарског посланика на Цетињу молило аустроугарску владу да их ухапси. Полицији у Боки пошло је за руком да ухапси само четири лица, док су главни кривци по оптужби црногорске полиције уз помоћ туђих пасоша успјели да умакну.

Црногорска влада је затражила екстрадицију ухапшених, позивајући се на уговор од 23. септембра 1872. године између Црне Горе и Аустро-Угарске о међусобном изручењу криваца. Аустроугарска влада је о овом питању затражила мишљење својих надлежних судова, па је на основу тих мишљења аустријско министарство правде образложило одбијање екстрадиције, а то је образложило аустроугарска влада доставила црногорској. Тако аустроугарска влада није удовољила захтјевима Цетиња, иако су књаз Никола и књажевска влада већ првих дана по откривању бомби изјавили највећу захвалност аустроугарској влади за излажење у сусрет и хапшење осумњичених Црногораца који су се налазили на аустроугарској територији.

Међутим, окружни суд у Котору задржао је окривљене у затвору, па је тек по завршетку суђења окривљенима на Цетињу и разматрања материјала које је добио од црногорских правосудних органа заказао расправу за 30. јун 1908. Суд је ослободио окривљене, и тако су они послје више од осам мјесеци проведених у которском затвору пуштени на слободу.

Анексија Босне и Херцеговине коју је Аустро-Угарска извршила 7. октобра 1908. године у Црној Гори је изазвала огромно незадовољство. Истог дана књаз је издао проглас Црногорцима. У прогласу се каже да су анексијом Босне и Херцеговине одредбе Берлинског уговора „на више страна повријеђене” и да 29. члан тога уговора више не важи ни за Црну Гору. Црногорска влада упозорава државе потписнице Берлинског уговора да анексију Босне и Херцеговине сматра „као самовољну повреду Берлинског уговора”. Ако оне буду ту анексију признале као свршену ствар, онда им црногорска влада ставља до знања „да се тиме ништи цјелокупни тај уговор” и да се Црна Гора ослобађа од „својих обавеза” које за њу произлазе из 29. члана.

По извршеној анексији Босне и Херцеговине, Аустро-Угарска повлачи своје гарнизоне из Пљеваља, Пријепоља и Прибоја. Она је од првог дана анексије Босне и Херцеговине била спремна да се одрекне права која јој је давао члан 29. Берлинског уговора, ако Црна Гора призна анексију. Међутим, она ће бити одлучно против било каквих територијалних компензација Црној Гори за анексију. Узалудна ће бити надања књазу Николе да ће му Аустро-Угарска вратити бар Спич, који доминира црногорском луком Бар и који је црногорска војска била ослободила у рату са Турском 1876 — 1878. године, али је одлуком Берлинског конгреса уступљен Аустро-Угарској. Коначно, споразум је постигнут 5. априла 1909. године. Аустро-Угарска и велике силе пристају на укинуће свих одредби 29. члана Берлинског уговора „којим се ограничавају права потпуног суверенитета Црне Горе. Укинуте су тачке тог члана 5, 7—11, а тачка 6 предвиђала је да барско пристаниште има сачувати карактер трговачког пристаништа. У Бару се неће моћи подизати грађевине које би га претвориле у војно пристаниште. Црногорска влада је изјавила да признаје постојеће стање и да ће убудуће са владом Аустро-Угарске одржавати односе пријатељства и доброг сусједства.

Анексиона криза је ријешена, али су остали неријешени многи проблеми у међудржавним односима двију земаља. Црна Гора ће настојати да са својим моћним сусједом, колико јој то буде могуће, успостави нормалне политичке и економске односе. Успостављање нормалних трговинских односа било је у првом плану. И Аустро-Угарска је показивала вољу за побољшање односа. За нормализовање економских односа било је заинтересовано и тржиште у Боки, као и поједине трговачке и банкарске куће у Монархији. Међутим, огорченост против Аустро-Угарске у Црној Гори била је огромна. Полуслужбени владин орган „Цетињски вјесник” и даље ће оштро писати, указујући да Аустро-Угарска и даље представља велику опасност за српски народ.

Књаз Никола ће стално настојати да добије наклоност свога моћног сусједа. Та су његова настојања условљавана и

једним разлогом. Наиме, у 1910. години падала је педесета годишњица његовог доласка на црногорски пријесто, па је већ био донио одлуку да ту прилику искористи и прогласи себе за краља, а Црну Гору за краљевину. У том смислу већ је био предузео и дипломатске кораке код великих сила. Како изгледа, Аустро-Угарска је била прва држава са, којом се консултовао о намјери да се прогласи за краља.

Поводом намјере да себе прогласи за краља а Црну Гору за краљевину, књаз се и раније био споразумио да јединице аустроугарске ратне флоте посјете црногорску луку Бар. Према утврђеном плану, аустроугарски ратни бродови 1. марта 1910. стигли су у луку. Поводом те посјете размијењени су телеграми између књаза Николе и аустроугарског цара Фрање Јосифа. Командант је са официрима посјетио Цетиње, гдје их је примио књаз Никола.

Аустроугарска флота и њени официри хладно су примљени код Црногораца, и то је за њих био велики пораз, нарочито ако се то расположење упореди са одушевљеним дочеком француске флоте и њених официра, која је посјетила Бар у другој половини децембра 1909. године.

Из Беча нијесу правили питање о намјерама црногорског књаза да се прогласи за краља. На свечаности поводом јубилеја и проглашења Црне Горе за краљевину 28. 08. 1910. године није био нико од аустроугарске царске породице; само је цар Фрања неколико дана раније упутио књазу својеручно писмо.

Покрет албанских маса против отоманске владавине, који је почео у прољеће 1910. године, такође постаје предмет међудржавних односа Црне Горе и Аустро-Угарске, пошто обје настоје да га искористе за своје интересе. Ангажовањем у албанском устанку, који је нарочито био интензиван у 1911. години, Црна Гора се сударила с аустроугарским интересима на том подручју. Иако је добро знао за аустроугарске интересе у Албанији, краљ Никола ће настојати да неутралише њено прогивљење мијешању Црне Горе у албанске послове. С аустроугарске се стране настојало да Црна Гора заузме неутралан став према догађајима у свом сусједству.

Књаз Никола је сваке године навраћао у аустроугарску пријестоницу. Међутим, када се прогласио за краља, поставило се политичко питање коме ће прво учинити посјету — Бечу или руској пријестоници Петрограду. Књаз је, иако тако можда интимно није желио, због јавног мњења, а посебно народа у Црној Гори, прву посјету морао учинити Петрограду, куда је пошао јануара 1912. године.

У Беч је пошао 6. јуна исте године. У Бечу је краљ Никола дочекан са највишим почастима. На жељезничкој станици га је дочекао стари цар Фрања Јосиф са највишим политичким и војним функционерима Монархије. Цар је краља Николу именовао за почасног команданта 55. пука аустроугарске војске,

стационираног у источној Галицији. То именоване је изазвало тежак утисак код југословенског прогресивног јавног мњења, као и руског. Ово тим прије што је црногорски владар приликом проглашења за краља од руског цара именован у чин фелдмаршала руске војске, па је именоване у чин аустроугарског пуковника оцијењено као омаловажавање Русије и изазов стремљењима за национално ослобођење потлачених словенских народа у Монархији. Резултати помпезне посјете црногорског краља Бечу нијесу на дужи рок дали оне резултате које су од ње очекивале заинтересоване стране.

Крајем септембра 1912. године коначно је склопљен савез балканских држава — Србије, Бугарске, Црне Горе и Грчке — за рат противу Турске, од којег је Аустро-Угарска највише страховала. Све до избијања балканског рата Аустро-Угарска ће се држати чврстог става да не дозволи Србији улазак у Санџак и спајање са Црном Гором, јер би јој тиме био затворен пут за продор према Солуну и у Албанију.

Првог октобра 1912. године изашао је указ краља Николе о мобилизацији црногорске војске. Црногорски посланик у Цариграду је 8. октобра 1912. године предао турској влади ноту о објави рата, а сјутрадан 9. октобра објављена је ратна прокламација краља Николе. Исти дан аустроугарски и руски посланик на Цетињу учинили су демарш код краља Николе да се одржи мир, али без успјеха. Рат се није могао спријечити.

Рат је почео, и тако је Аустро-Угарска стављена пред свршен чин. Цијенећи општину ситуације, Аустро-Угарска је морала попустити у свом крутом ставу у питању евентуалног уласка српске и црногорске војске у Санџак. Када већ није могао бити спријечен балкански рат, аустроугарски владајући кругови заузели су непоколебљив став у питању образовања самосталне албанске државе, коју треба учинити што већом, и то на штету Црне Горе и Србије. Они су се помирили са ситуацијом у погледу Санџака, који су црногорска и српска војска брзо ослободиле од турске војске. Тако је питање Санџака, које је стално било присутно у Аустро-Угарској, крајем октобра 1912. године дефинитивно скинуто са дневног реда.

Тежиште своје активности према Црној Гори од почетка новембра 1912. године Аустро-Угарска преноси на албанско питање. Главни циљ операција црногорске војске био је Санџак. Међутим, због неспособности своје Врховне команде, она није успјела да га у првом налету заузме, иако су за то постојали услови, па се тиме Аустро-Угарској пружила повољна прилика за прављење разних комбинација и цијена у том питању. Она је прво изјавила да се албанска обала мора уступити аутономној Албанији. Та је одлука 11. XI 1912. саопштена књазу Николи путем ноте.

Краљ Никола је био чврсто одлучио да Скадар, Љеш и Медуо узме силом. Два дана послје ноте аустроугарски посла-

ник на Цетињу му је изјавио да Аустро-Угарска неће сметати црногорским операцијама против Љеша и Медуа, али та два мјеста његова влада задржава за аутономну Албанију. Тиме је краљу јасно стављено до знања да је вођење ратних операција у Албанији узалудан посао.

У Бечу, међутим, нијесу гледали интересе ни краља Николе ни Албаније, него своје властите, па су у новембру 1912. године били спремни на разна погађања и комбинације. Тада су били вољни изаћи у сусрет жељама Црне Горе у погледу Скадра, ако би она Аустро-Угарској уступила један дио Ловћена. Аустро-Угарска је била заинтересована за Ловћен првенствено из стратегијских разлога, јер он доминира Боком Которском. Сем тога, Црна Гора је имала прихватити и царински савез, а Аустро-Угарска би јој осигурала један стални годишњи новчани износ као одштету за губитак царинских прихода. Још неколико услова имала је Црна Гора прихватити: аустроугарска трговачка застава имала би се без икаквих ограничења употребљавати на Бојани и Скадарском језеру; у црногорском приморју Аустро-Угарској би се дало право каботаже (пловидбе уз обалу); Монархија би имала добити и право да се преко Црне Горе повеже жељезницом с Албанијом. Другим речима, Црна Гора је имала привредно да се потчини свом моћном сусједу. Аустро-Угарски посланик на Цетињу је, међутим, већ 25. новембра 1912. извјестио Беч да су аустроугарски предлози одбијени на свим линијама.

Жеља Црне Горе да добије Скадар неће бити остварена, и то великим дијелом управо личном кривицом краља Николе као врховног команданта. Пропуштена је прилика да се град заузме већ првих дана рата и да се тако ријеша његова судбина. Да је црногорска војска на почетку рата узела Скадар, као што је то у Црногорском ратном савјету било предвиђено, сасвим је сигурно да би он остао Црној Гори. Припреман је напад на скадарске положаје за почетак децембра 1912. године, на увјеравање неких дипломатских представника на Цетињу да ће Скадар припасти Црној Гори. Тако је пропуштена и посљедња прилика да се постигне циљ.

Трећег децембра наступило је двомјесечно примирје између Балканских савезника и Турске, што је турском гарнизону у Скадру омогућило да се уз помоћ Аустро-Угарске и Њемачке припреми за одбрану. У Лондону се имала одржати конференција амбасадора великих сила ради рјешавања питања рата на Балкну.

Аустро-Угарска је заузела одлучан став: Скадар има припасти новооснованој држави Албанији. Тако Скадар постаје све више замршено европско питање.

Конференција о миру у Лондону претрпјела је крах. Нота турским делегатима у Лондону о прекиду примирја предата је 29. јануара 1913. године. Сјутрадан су и владе балканских држа-

ва предале званичну ноту Турској — да ће 4. фебруара отпочете и пријатељство.

Црногорска војска је 7, 8. и 9. фебруара 1913. вршила жестоке нападе на скадарска утврђења, али није успјела да их освоји а претрпјела је тешке губитке. У нападу су учествовале и српске јединице које су се тамо нашле. Неуспјех у нападу на Скадар Аустро-Угарска је искористила за још енергичнију акцију да Скадар остане Албанији. Она је била спремна на попуштање само у другим областима које је црногорска војска била ослободила.

Њемачка је у питању Скадра стала иза Аустро-Угарске, а Енглеска, Француска и Италија, којима није ишло у интерес заоштравање ситуације у Европи, биле су сагласне да Скадар припадне Албанији. Са тим се у марту 1913. сагласила и Русија. Аустроугарски притисак на Црну Гору постаје из дана у дан све снажнији. Али с обзиром на држање Италије и непопустљивост Русије, у Бечу су били принуђени на попуштање до одређене границе. Попустили су и у питању Баковице и пристали да она не уђе у састав Албаније.

У Црној Гори се сваким даном све више распламсавала мржња против Аустро-Угарске. Црногорска влада настоји да колико је год то могуће избјегне заоштравање кризе, али је одлучна да настави војне операције и узме Скадар. Мада је аустроугарска војна странка била нестрпљива и агресивна, њена се дипломатија ипак уздржавала од предузимања војних операција до крајњих граница. Аустро-Угарска у другој половини марта убрзано ради на спровођењу војних мјера за извршење притиска на Црну Гору ако се укаже потреба.

Да би Црну Гору принудиле на повлачење од Скадра, Аустро-Угарска, Италија, Енглеска и Француска су се одлучиле на демонстрацију ратним бродовима. Већ 30. марта оне су приредиле демонстрације пред Медум, албанском луком коју је држала црногорска војска. Формирана је и удружена флота за демонстрације према црногорској луци Бар. Већ 2. априла допловили су аустроугарски ратни бродови у црногорске воде између Бара и Улчиња, на 10 миља од обале, а до 5. априла допловили су и италијански, енглески и француски бродови.

Српске групе се под притиском сила 11. априла повлаче од Скадра, а Црна Гора наставља опсаду града. У покушају да спријечи пад Скадра, аустроугарска влада је била чврсто ријешена да спроведе мјере притиска, јер је црногорска војска од 12. априла обновила бомбардовање скадарске тврђаве. У томе су били нарочито нестрпљиви аустроугарски војни кругови, јер су знали да опкољени турски гарнизон у Скадру нема више могућности за одбрану. Они су тражили предузимање хитних мјера. Са њима је био сагласан министар рата, па и министар спољних послова. Двадесетог априла аустроугарски контраадмирал је добио упутство из Беча да на сједници команданата

здружене флоте која је вршила блокаду затражи оштре санкције против Црне Горе, искрцавање међународног одреда и за посједање важних пунктова на црногорској обали. У међувремену док су се силе консултовале шта да се чини, дошло је до пада Скадра. Према споразуму између црногорске Врховне команде и команданта турског гарнизона у Скадру, црногорска војска је 24. априла 1913. запосјела скадарска утврђена и ушла у град, а турска војска с наоружањем је отишла у правцу Тиране. — Скадар је пао, али ипак није могао припасти Црној Гори.

Пад Скадра изазвао је велику узнемиреност и узбуђење у Аустро-Угарској и у Европи. Аустроугарска штампа је писала да је пад Скадра велика увреда и срамота за Европу. Аустро-Угарска је била спремна на рат, појачане су изнимне мјере заведене у јесен 1913. године, а имала се извршити и мобилизација три корпуса.

Краљ Никола се, дакле, морао одлучити на попуштање. Црна Гора се нашла изолована, јер се није могла надати ни у чију помоћ. Савјети пријатеља и европских сила морали су се послушати. Коначно, на крунском савјету од 4. маја 1913. године усвојен је предлог краља Николе да се Скадар одмах напусти. О тој одлуци краљ је истога дана обавијестио енглеског секретара за спољне послове Едварда Греја.

Дакле, скадарска криза је завршена онако како је хтјела Аустро-Угарска. Рат је избјегнут и одложен на неодређено вријеме, али је до њега сваког часа могло доћи.

У Црној Гори је против Аустро-Угарске владало огромно незадовољство. Однос између двију држава последице напуштања Скадра био је „да не може бити гори“. У Црној Гори једино су Аустро-Угарску окривљавали за губитак Скадра. Међутим, без обзира на све неправде које је Аустро-Угарска учинила Црној Гори, црногорска влада је била принуђена тражити начина да са Монархијом, колико то буду допуштали интереси државе и народа успостави што је могуће нормалније односе. Краљ Никола ће имати контакте с аустроугарским представницима на Цетињу, без знања јавности и црногорске владе.

Између Црне Горе с једне и Аустро-Угарске с друге стране често је долазило до несугласности и спорова о појединим питањима. Под изговором заштите албанских католика, као и муслимана уопште, Аустро-Угарска покушава да се мијеша и у унутрашње послове Црне Горе. Аустро-Угарска је била спремна да у свакој прилици интервенише и стави се у заштиту албанског становништва.

Аустроугарском посланику на Цетињу биле су предмет пажње и свеукупне унутрашње прилике у Црној Гори. О односима Црне Горе и Србије Аустро-Угарска посвећује највећу могућу пажњу. Она је и даље највећи непријатељ слоге, јединства и евентуалног уједињења те двије државе.

У односима између Црне Горе и Аустро-Угарске уочи првог свјетског рата перманентно су била присутна поједина неријешена питања, међу којима и она која се односе на границу, па и стару у Херцеговини и Боки. Са стране аустроугарских пограничних власти често су изазивани проблеми, како би се тиме показала моћ Монархије и Црна Гора држала у сталном страху. У низу неријешених питања најактуелнија су била коришћење имања која су се налазила и с једне и с друге стране границе, коришћење заједничких шума, водопоја, испаша, затим регулисање пограничне трговине, пасоша и виза. С времена на вријеме аустроугарске оружане снаге повређују црногорску границу.

Граница у рејону Пљеваља, ослобођених у балканском рату 1912. године, постаје веома актуелан проблем у односима Црне Горе и Аустро-Угарске у марту и априлу 1914. године. На црногорско-босанску границу на Металки (рејон Пљеваља) изашле су јаче аустроугарске војне снаге које су 8. марта 1914. године нападе положај Сјенокос, на ком су се налазила свега четири црногорска војника. Један црногорски војник је погинуо, а три су рањена. Аустроугарска војска је остала на заузетом положају.

Аустро-Угарска није обраћала пажњу на протесте Црне Горе и све до избијања првог свјетског рата није хтјела да повуче војску са заузетог положаја. Беч не прихвата ни црногорски предлог да се образује мјешовита комисија која ће размотрити цио случај. Сјенокос, који се до балканског рата 1912. године налазио у посједу Турске и који су у рату узеле српске трупе, за Аустро-Угарску, односно за њену војну команду у Сарајеву, био је потребан из чисто стратегијских разлога. Црна Гора није могла учинити ништа друго него да се помири са губитком тог положаја.

Случај са Сјенокосом јасно је указивао да аустроугарски империјалистички кругови, а посебно војни не мисле да се мире са постојећим стањем на Балкану.

Вијест о убиству аустроугарског престолонаследника у Сарајеву 28. јуна 1914. године затекла је краља Николу на путу између Силцбурга и Трста, на повратку у Црну Гору. Изазвала је код њега дубок утисак.

Краљ је стигао на Цетиње 30. јуна ујутро. Одмах по доласку он је аустроугарском цару упутио саучешће и наредио 15-дневну дворску жалост.

Црногорска влада се уздржавала од коментара. Њен орган „Глас Црногорца“ доноси само кратку вијест о убиству аустроугарског престолонаследника и његове супруге, оштро осуђујући атентаторе и њихово дјело.

Међутим, прогони Срба у Аустро-Угарској, бјесомучни напади на Србију у аустроугарској штампи и хушкање на рат против Србије — у Црној Гори су изазвали народни револт. На Цетињу 4, 5. и 6. јула 1914. долази до антиаустроугарских де-

монстрација, у којима је узело учешћа до 400 грађана. Даље одржавање демонстрација забранила је црногорска влада.

У Црну Гору је успио да пребјегне учесник у сарајевском атентату Мухамед Мехмедбашић. Аустроугарска обавјештајна служба убрзо је открила да се Мехмедбашић налази у Нишкићу, па је аустроугарски министар спољних послова од црногорске владе затражио његову екстрадицију. Црногорска влада је омогућила Мехмедбашићу да се из Никшића склони у унутрашњост Црне Горе, а аустроугарском министру је одговорено да је он „успио побјећи” из никшићког затвора због небудности државних органа.

Дипломатска активност Аустро-Угарске на придобијању Црне Горе за неутралност почела је средином јула 1914. године. У Бечу су добро знали да су за краља Николу горући проблеми: 1) династичко питање, 2) финансијско питање и 3) територијално проширење. Зато су аустроугарски водећи кругови, обећавајући краљу помоћ у рјешавању тих питања, покушали да Црну Гору одвоје од Србије и да је у предстојећем рату Монархије са Србијом приволе на неутралност. Међутим, сва настојања Аустро-Угарске да ту своју замисао спроведе у дјело остала су узалудна.

Црногорска народна скупштина се састала у ванредну сједницу 1. августа 1914. године. Она је једногласно и једнодушно донијела одлуку да Црна Гора објави рат Аустро-Угарској. Петог августа генерални директор црногорског Министарства спољних послова је аустроугарском посланику на Цетињу предао ноту са потписом министра спољних послова Петра Пламенца, којом му је саопштено да је његова мисија на Цетињу завршена. Сјутрадан, 6. августа 1914. године, аустроугарски посланик је напустио Цетиње. Истога дана је изашла прокламација краља Николе, којом он обавјештава Црногорце да је приморан да их за „непуне двије године” и „ по трећи пут” позове у рат — „у свети рат за слободу Србства и Југословенства”.

ЛИТЕРАТУРА

Др Владан Борђевић, *Црна Гора и Аустрија у XVIII веку*, Београд 1912.

Др Владан Борђевић, *Црна Гора и Аустрија 1814—1894*, Београд 1924.

Борђе Стратимировић, *Успомене*, Беч — Загреб 1913.

Др Васиљ Поповић, *Источно питање*, Сарајево 1965.

Бранко Павићевић, *Црна Гора у рату 1862. године*, Београд 1964.

Гавро Вуковић, *Мемоари*, Из дипломатских односа Црне Горе са Енглеском, Француском, Аустријом и Турском, Цетиње 1929.

Мемоари капетана Фридриха Орешковића из 1838, године, Цетиње 1949.

Никола I, Мемоари, Цетиње 1969.

Владимир Ђоровић, *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, Београд 1936.

Др Михаило, Војводић, *Скадарска криза 1913. године*, Београд 1970.

Др Новица Ракочевић, *Црна Гора у I свјетском рату 1914—1918*. Цетиње 1969.

Др Новица Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије 1903—1918*, Цетиње 1981.

Др Новица Ракочевић, *Црна Гора и Аустро-Угарска 1903—1914*, Титоград 1983.

Лазар Томановић, *Аустрија и Црна Гора*, „Нова Европа“ 5, 1925.

Лазар Томановић, *Поводом мемоара Барона Гизла*, „Записи“ 6, 1928.

Радоман Јовановић, *Покушај Аустро-Угарске да добије концесију за изградњу железнице у Црногорском приморју*, „Историјски записи“ 2/1964.

Новица Ракочевић, *Односи између Црне Горе и Аустро-Угарске од завршетка скадарске кризе, маја 1913. године до сарајевског атентата, југословенски народи пред први свјетски рат*. Српска академија наука и уметности, Одељење друштвених наука, књига 61, Београд 1967.

Милорад Радусиновић, *Затегнутост на црногорској граници према Боки 1908—1909*, „Зборник Которске секције Друштва историчара Црне Горе“ 1/1973.

Мр Милорад Радусиновић, *Војно-политичка нестабилност на граници Црне Горе и турског Санџака за вријеме анексионе кризе 1908—1909*, „Историјски записи“ 3/1980.

Др Галиб Шљиво, *Лајнингенова мисија у Цариграду 1853. године*, „Историјски записи“ 2/1976.

Др Борђе Микић, *Аустро-Угарска и Новопазарски Санџак*. „Новопазарски зборник“ 4/1980.